

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**PROCEEDINGS
of the XIX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**2024
Астана**

УДК 001

ББК 72

G99

«ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024» студенттер мен жас ғалымдардың XIX Халықаралық ғылыми конференциясы = XIX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024» = The XIX International Scientific Conference for students and young scholars «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024». – Астана: – 7478 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-7697-07-5

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001

ББК 72

G99

ISBN 978-601-7697-07-5

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2024**

2. Ыбырай Алтынсарин тағылымы С. Сүтжанов // Ақиқат. - 2021. - № 12. - 36-38 б. ISSN.
3. Ыбырай Алтынсарин шығармаларының тілі «Мектеп» баспасы, Алматы –1972.
4. Ыбырай Алтынсарин, Әсет Ламашев. семинарий / Ә. Ламашев ... – Алматы : Ана тілі, 1991. - 120 б.

ӘОЖ 93/94

КЕҢЕСТІК ҚАЗАҚ БАСЫЛЫМ БЕТТЕРІНДЕГІ ҚАЗАҚ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ҚУҒЫНДАЛУЫ

Тайман Тоқжан Жандосқызы

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Тарих факультеті Қазақстан тарихы кафедрасының 4 курс
студенті

Ғылыми жетекшісі - Сайлаубаева Н.Е. т.ғ.к., доцент

1925 жылы Қазақ өлкелік партиясының хатшысы қызметіне кіріскен Ф.И. Голощекин Алаш қозғалысы мүшелеріне қарсы саяси қуғын-сүргін науқанын бастады. С.Сәдуақасов, С.Сейфуллин, Т.Рысқұлов және басқа да қайраткерлер Алашордашылардың идеяларын қолдап, кеңес халқының саясатын бұрмалауға тырысқан «ұлтшыл» деп айыпталды.

1925 жылы 1-7 желтоқсан аралығында Қазақстанның жаңа астанасы Қызылорда қаласында өткен РКП(б) Қазақстан өлкелік V конференциясында троцкийшілдерге, «жаңа оппозицияға» және басқа да антилениндік ағымдар мен топтарға қарсы күресуді қолдады. Елдегі алауыздықтар мен топшылдыққа қарсы науқанды қолға алуды күшейту қажеттігі көтерілді [1].

Конференция шешімінде, «жікшілдермен» күрес барысында Қазақстанның көптеген тәжірибелі, адал қайраткерлеріне «кеңес құрылысының таптық принциптерін елемеді, ұлттық ерекшеліктерді көкке көтеріп дәріптеді, ұлтаралық алауыздықтар туғызуға тырысты» деген негізсіз жалалар жабылды. Оның үстіне 1925 жылы 2 наурызында РКП (б) Орталық Комитетінің «Қырғыз баспасөзінің жағдайы және оны жетілдіре түсу шаралары туралы» мәселесін қарап, онда коммунистік партия қатарында жоқ, ұлтшыл интеллигенттердің ықпалының күшті екендігінің айқындалуы, мерзімді баспасөзде алаш өкілдерінен тазартуды бастап берді [2].

Тарихшы-ғалым Мәмбет Койгелдиев жазғандай, нұсқау негізінен үш нәтижемен аяқталды: біріншіден, Әлихан Бөкейханов бастаған бір топ алаш интеллигенция баспа орындарындағы қызметтерінен босатылды, екіншіден, сынға ұшыраған қазақ тілінде шығатын мерзімді басылымдардың біразы жабылды, үшіншіден, барлық дәрежедегі мерзімді басылым, кітап шығару ісі үстінен партиялық бақылау орнады, газет-журналдар алдымен партиялық позицияны насихаттауға, жүргізуге тиіс болды [3].

«Буржуазиялық ұлтшыл», «жікшілдер» қатарына Алаш партиясының бұрынғы мүшелері мен оларға қолдау көрсетушілер, яғни үкімет жұмысындағы қазақ зиялылары ілікті. 1927-32 жылдары Алаш қозғалысына қатысқан немесе олармен байланыста болды деген 70-тен астам интеллигенция өкілдері сотқа тартылып, олардың 50-ге жуығы түрлі мерзімге қамалды, жер аударылды, ату жазасына кесілді [4].

«Ұлтшыл» бағытты жүргізіп отыр деген желеумен С.Сейфуллин, С.Сәдуақасов, Т.Рысқұлов, Ж.Мынбаев қуғын-сүргінге ұшырады, «ұлтшыл-уклонист», «ұсақ буржуазияшыл» деген айыптар тағылды. Голощекин бастаған солшыл топ «байшыл идеологияны» көксеушілерді үкімет пен партия қатарынан қалайда болса тазартуды басты

міндетке айналдырды. Осылай партия мен үкіметтің жиылыс, пленумдарда «ұлтшыл-уклоншылардың» әрекеттерін әшкерелеу ісі қолға алынды.

Голощекиннің бұл ұранын Қазақстан өлкелік комитетінің екінші хатшысы Құрамысов, Қазақстан Халық Комиссарлар Кеңесінің төрағасы О.Исаев, Қазақстан Орталық Кеңесі комитетінің төрағасы Е. Ерназаров және тағы басқа басшы қызметкерлер бірден қолдады. Бұл оқиғаны Мұстафа Шоқай: «Олардың бәрі де Голощекиннің саясында жүріп, Түркістан даласының қызыл «жетекшілері», «жолбасшылары» деген атаққа ие болғандар деп бағалады. Олай болса, Голощекин жасаған қылмыстардың бір бөлігі оларға да тиіселі», - деп баға берген [5]. Осылай Голощекин айналасына өзінің сөзінен асып шықпайтын қазақ қызметкерлерін топтастырып, қазақ халқына қасірет әкелген ұлы идеясын жүзеге асыруға кірісті.

1926 жылы 22 қарашасында «Еңбекші қазақ» газетіне О.Исаевтың топтар мен жікшілдерге қарсы күресу қажеттігін көтерген V конференция шешімін дұрыс санап, жікшілдік пен ұлтшылдық зияндығына, қарсы күреске шақырған мақаласы жарияланды [6].

РКП(б) өлкелік комитетінің 1925 жылғы ақпанында қабылданған «Жетекші қазақ баспасөзі туралы» қауылысында «Еңбекші қазақ». «Жас қайрат» газеттері мен «Қызыл Қазақстан» мен «Лениншіл жас» журналдарының жұмыстары талқыға салынып, жіберілген кемшіліктерді жою жолдары белгіленген болатын. «Еңбекші қазақ» газетіне С.Сәдуақасов редакторлық еткен кезде ұлт саясатына қайшы келетін бірнеше мақалалар жарияланды» делініп, қаулы бойынша С.Сәдуақасов қызметінен босатылды. Оның орнына уақытша Т.Рысқұлов, одан кейін Ф. Тоғжанов редактор болады.

1926-32 жылдары қазақ баспасөзінде партия жолынан ауытқыған, кеңестік партияға қарсы топтар мен жікшілдерге қарсы күрес барысы өрістеді. Әсіресе басылым қазақ әдебиеті саласында «байшылдықты көздеген» деген желеумен «ұлтшыл-уклонист» атанғандарға қарсы батыл күрес жүргізді. 1926 жылы 10 қарашада Қазақ өлкелік комитеті алашордашылардың ұлтшылдығын әшкерелеген кітап жазуға арнайы шешім қабылдап, оны құрастыруды Н.И. Мартыненко мен С.Сейфуллинге жүктеді. Сондай-ақ алаш қозғалысының ұлтшылдық мәнін айқындаған еңбекті А.К. Бочаговқа жүктеп, ол 1927 ж. «Алаш-Орда. Краткий исторический очерк о национально-буржуазном движении в Казахстане периода 1917- 19 гг.» атты кітапшасын шығарған болатын. Арнайы тапсырмамен дайындалған екінші кітап Н. Мартыненконың құрастыруымен 1929 жылы «Алашорда» деген атпен жарық көрді. Бұдан кейінгі жылдары да алашордашылардың контрреволюциялық қызметін әшкерелеуге арналған кітаптар шығару жөнінде нұсқау берілді [7].

1920-жылдардың соңына қарай республикадағы саяси жағдай шектен тыс ушығып, зорлық-зомбылыққа жол ашылды. 1927-29 жылдар аралығында қазақ зиялыларының арасында өзіндік пікірі бар азаматтардың барлығы да «ұлтшыл» деген айыппен қызметтен қуылды. Кемшілік, қателіктерді әшкерелеуде сынды, өзара сынды күшейту қолға алынды. Бүкілодақтық коммунистік партияның XV съезд шешіміне орай «Еңбекші қазаққа» 1928 жылы 8-ші қаңтарында Ф.И.Голощекиннің Қызылорда қаласындағы коммунистердің жалпы жиналысында жасаған баяндамасы жарық көріп, «жікшілдер» деп атанған Троцкий мен Зиновьев артынан еріп жүргендер пролетариат табына қарсы шығушылар бұл шаруашылықтың өсуіне қиыншылық тудыруда деп келтірілді және жікшілдермен күресіп, олардың түп-тамырын күрту қажеттігін баса көрсетті [8].

Партия ұйымы осылайша жікшілдерге соққы берілетінін білдіріп, оны қолдаушыларды жуасытуды көздеді. 1928 жылы «Большевик» журналына жарияланған «Ұлт және ұлт іскерлігі» атты мақаласында Смағұл Сәдуақасұлы тағы да қазақ жеріне қатысты отаршылдық сарыны байқала бастағанын жазған болатын. Мақала шығысымен оған жауап ретінде мәскеулік ғалым К.Таболовтың «Ұлттық демократия бағытына қарсы» атты мақаласы жарияланып, Смағұл Сәдуақасовтың айтқан ойларын жокқа шығаруға тырысты [4].

Сондай-ақ Смағұл Сәдуақасовтың мақаласына орай «Еңбекші қазақ» газетінде «Ұлттар мен байшыл ұлтшылдар туралы» деген мақала басылып, онда «Смағұл

Сәдуақасұлының ұлттан шыққан «бақытсыз» демократ екенін Қазақстанда білмейтін адам шамалы шығар. Смағұл ұлтшылдығын Қазақстанда іске асыруға айла қарастырып көргенмен, онысынан жеміс шығара алмаған» деп келтірілді [9].

Ф.И.Голощекин Қазақстан жерінде «солшыл» және «оңшыл» деп атанған екі ағымның өмір сүргендігін, «солшыл» аталған ағым, бұл революциялық шараларды дереу орнатуды жүргізушілер, «оңшыл» атанған ағым, бұл қазақ зиялыларынан топтасқан «ұлтшылдар» екендігін атап көрсетті. Оларға революция ісіне аса кедергі келтірді деген айып таққан болатын. Осы мәселеде Ф.И.Голощекин «Еңбекші қазақ» газетінде мақалаларын жиі жариялап отырған. 1928 жылы газеттің 294-ші санында оның Қызылорда қалалық коммунистер жиналысында сөйлеген екі сөзі басылып, бірінші сөзінде жікшілдер турасында айтып, сол жікшілдердің арасында Тұрар Рысқұловтың барлығын атады. Осыдан кейін газеттің 1929 жылы 4-ші наурыздағы санында жауап ретінде Т.Рысқұлов өзін «жікшіл ретінде атап өткендігін, негізінде 1925 жылы Қызылордада қызмет істегенімде өлкелік партия комитетінің бір пленумында жікшілдіктің зиянды екендігін атап өткендігін, жікшілдікке қарсы күресуді қолдағандығын, сол мақсатта «Еңбекші қазақ» пен «Советская степь» газетіне бірнеше мақаласын жариялағандығын, бұрын Түркістан Республикасы тұсында қызмет істегенде кейбір қателіктерді жібергендігін, алайда артынан оны мойнына алып, түзеткендігін, сондықтан Голощекиннің өзін жікшілдердің қатарына қосудың қисыны жоқтығын «Басқармаға ашық хат» деген мақаласы басқан [10].

1929 жылы Қазақ өлкелік комитеті мен РК(б)П өлкелік бақылау комиссиясының мүшелерінен арнайы тексеру комиссиясы құрылып, К.Тоқтабаев, Ғ.Тоғжанов, А.Кенжин, Ә.Байділдин және тағы басқа азаматтардың қызмет барыстары тексерілді. 1929 жылдың жаз айының ортасына дейін комиссияның жүргізілген тексеру барысына К.Арғынғазин, А.Бөкейханов, К.Ғалиев, Т.Жаманмұрынов, М.Ж.Жолдыбаев, Каратілеуов, Ә.Әлібеков, А.Мусин, Т.Рысқұлов, М.Саматов, А.Сейітов, А.Сейдалиев, А.Кенжин, К.Тоқтабаев, М.Өтемісов, Х.Ф.Фазылбаев және тағы басқалар ілікті. Аталған азаматтардың көпшілігі үкімет орындарының жауапты қызметінде істейтін. Бұлардың барлығы бай, төре, билердің тұқымынан, Алашорда үкіметінің құрамында болған, кейбіреулері Кеңес өкіметіне қарсы шығып, большевиктерді қыруға қатынасқан делінді. Мәселен, Молдағали Жолдыбаевқа 1920 жылы Жымпитыда Кеңес өкіметіне қарсы шығып, 70-тей коммунистер мен комсомолдардың өліміне кінәлі болды деген негізсіз айып тағылса, ал А. Бөкейханов ханның тұқымы, отбасы тәркілеуге түскен, М. Саматов жастардың «Бірлік» одағының мүшесі, төрағасы болып Алашорда үкіметінің идеясын насихаттады, Ақмоладан Алашорданың Күрылтай жиналысына кандидат болып сайланды, чехтар мен Колчак үкіметі тұсында Омбыдағы губерниялық земство Басқармасының төрағасы болды, кейінірек Семей губерниясына қашты деп айыпталды. Аталған азаматтардың барлығын тексеру жоғарғы орындарға арыздар негізінде жүргізілген.

Біріккен Мемлекеттік Саяси Басқармасының (ОГПУ) қызметкерлері аталған зиялылардан жауап алып, арыздарда айтылған фактілер тексерілді. Олардың көпшіліктері партия қатарынан шығарылып, жауапты жұмыстардан аластатылды. 1928-30 жылдары Кеңес үкіметі «Алаш» қозғалысының А.Байтұрсынов, М.Дулатов, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, М.Тынышбаев, Ж.Ақбаев бастаған жетекшілері мен мүшелерін тұтқынға алып, тергеу жүргізді. Осы жылдар аралығында «Алаш» қозғалысының 44 азаматы жауапқа тартылды.

1937 жылы қазақ зиялылары жаппай қамауға алына бастады. Елде айтыс-тартыс өршіп, біреудің үстінен біреу жала жауып, ұстатып, айдатып жатты. 13-ші тамызда Илияс Жансүгіров «халық жауы» ретінде ұсталды. 29-шы тамызда Жазушылар одағының хатшысы М.Каратаевтың «Социалистік Қазақстан» газетіне мақаласы басылып, онда Сәкен бастаған жиырма шақты жазушы «фашист жандеттері» ретінде қараланды. Бұл мақаланың орысшасы 16-шы қыркүйекте «Казахстанская правда» газетіне басылды. Бірнеше күн өткеннен кейін С.Сейфуллин тұтқындалды. Осы жылдың 30-шы желтоқсанында Мағжан Жұмабаев қамауға алынды.

Қорыта келгенде, 1937-38 жылдары қазақ зиялыларының басына төнген қауіпке ешкім де қарсы тұра алмады. Ұлт жолында қызмет еткен зиялылар қатары сиреді. Бұл елдің мәдениет, ғылым, білім салаларының ақсауына алып келді. Сонымен қазақ зиялыларын қуғындау барысы 1920-30 жылдары қазақ тіліндегі мерзімді баспасөз беттерінде айқын жазылды. 20-жылдың басында газет-журналдар арқылы «жікшіл», «алашордашыл», «буржуазияшыл, ұлтшыл» деген айыптармен қараланса, 1930-жылдары «халық жауы», «кеңес үкіметін төңкеруші» деген жаламен масқаралауға тырысты. Алаш зиялыларының мерзімді баспасөзде қуғындалуының себебіне келсек, біріншіден бұл алаш қайраткерлерін жуасыту болса, екіншіден кеңес идеологиясының мықтылығын таныту еді. Алайда, кеңес үкіметінің әміршіл- әкімшіл жүйесі алаш қайраткерлерін алдына қойған мақсатынан тайдыра алмады. Ұлт мүддесі жолындағы мұраттарын өшіре алмады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Омарбеков Т. Қазақстан тарихының XX ғасырдағы өзекті мәселелері. Көмекші оқу құралы. – Алматы: Өнер, 2003. – 552 б.
2. Алаш қозғалысы. Құжаттар мен материалдар жинағы. Сәуір 1920-28 жж. – 3-т. – 1-кітап. – Алматы: Елшежіре, 2007. – 304 б.
3. Қойгелдиев М., Омарбеков Т. Тарих тағылымы не дейді? – Алматы: Ана тілі, 1993. – 208 б.
4. Қойгелдиев М. Ұлттық саяси элита. Қызметі мен тағдыры (XVIII –XX ғ.ғ.). Зерттеулер. – Алматы: Жалын, ЖШС, 2004. – 400 б.
5. Мұстафа Ш. Таңдамалы. – Алматы: Қайнар, 1998. – т.1. – 340 б.
6. Исаұлы О. Жікшілдікпен к.ресу туралы. // Еңбекші қазақ. – 1926. – 22 қараша. – №259.
7. Жұртбаев Т. Талқы. – Алматы: Қазақстан, 1997. – 368 б.
8. Қозыбаев М. Ақтаңдақтар ақиқаты: Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 1992. – 272 б.
9. Сәдуақасұлы С. Ұлттар мен байшыл ұлтшылдар туралы. // Еңбекші қазақ. – 1928. – 25 февраль. – № 46.
10. Рысқұлұлы Т. Басқармаға ашық хат // Еңбекші қазақ. – 1929. – 4 март. – №1380.

ӘОЖ 93/94

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МУЗЕЙ ІСІНІҢ ДАМУЫ (СТАТИСТИКАЛЫҚ ДЕРЕКТЕР НЕГІЗІНДЕ)

Турсынбек Талшын Асқатқызы

talshyn.tursynbek11@mail.ru

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды Университеті, 3 курс студенті

Қарағанды, Қазақстан

Ғылыми жетекші: Амантаева Н.А.

Еліміз тәуелсіздік алған уақыттан бері ұлттық идеяларды қалыптастыру бағытын берік қолға алды. Музей рухани және заттай құндылықтар негізінде ұлттық идентификация мен толеранттылыққа тәрбиелеуде өз бағасын алып, дамуға бет алды. Қазіргі уақытта елімізде 245 мемлекеттік музей, оның ішінде 17 республикалық деңгейдегі музей, 54 облыстық деңгейдегі музей, 73 аудандық деңгейдегі музей, 97 облыстық және аудандық деңгейдегі филиалдар және 4 жеке музей жұмыс істейді [1, 120 б.]. Мызғымас мемлекет құруда ұлттық құндылықтардың рөлі айқындалып, музей секілді мәдени-ағарту мекемелерінің өткен тарихын таныту қажеттілігі нақты аңғарылды.

Музей ісін қалыптастыру 1930 жылдары, өлкетану музейлері барлық жерде асығыс іріктеліп алынған материалдардан құрыла бастаған кезде басталды. Мұндай музейлерді